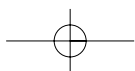
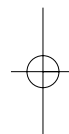
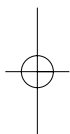

Előszó

Köszönetnyilvánítás

Sajnos lehetetlen mindenkinek köszönetet mondanom, aki hozzájárult jelen kötet megszületéséhez. A kötet a Szegedi Tudományegyetem részére kidolgozott képzési tematikán alapul; köszönet a lehetőségért a szegedi Szociológia Tanszék vezetőjének, *Feleky Gábornak* és munkatársamnak, *Rácz Attilának*. A kötet megírására *Szikla Gyula*, a *Falu Város Régió* szerkesztője bízott.

A kötet fő támogatója az *Országos Lakás- és Építésügyi Hivatal Településrendezési Főosztálya* volt, támogatásuk nélkül a kötet nem jelenhetett volna meg. Ezúton fejezem ki köszönetemet személyes segítségéért *Körmendy Imrének*, a főosztály vezetőjének, aki többször és rendkívül figyelmesen olvasta át a kéziratot, és javaslataival, korrekcióival sokat segített a tartalmi részek kifejtésében.

Az egyes fejezetek írása közben különböző szakterületek képviselőitől kértem segítséget: *Bali János* és *Nagy Terézia* néprajzkutató, *Bartus Tamás* és *Moksony Ferenc* szociológus, *Díll Andrea* és *Sátor Nóra* pszichológus, *Jubász Pál* és *Szabó Katalin* közgazdász, *Lammel Annamária* kulturális antropológus. A Magyar Urbanisztikai Társaság tagjai, *Babos István*, *Lukovich Tamás*, *Marthi Zsuzsa* és különösen *Pongrácz Katalin* ötleteikkel és javaslataikkal segítették a kézirat csiszolását.

Köszönet illeti a kötet társzerzőit, akik kifejezetten a jelen kötet számára írták vagy dolgozták át korábbi munkáikat: *Csernák Boldizsár*, *Eranus Eliza*, *Futó Péter*, *Garambegyi Ábel*, *Heltai Erzsébet*, *Kürtösi Zsófia*, *Láng Sarolta*, *Máth András*, *José Luis Molina*, *Rácz Attila*, *Pálinkó Éva*, *Sarab Pink*, *Teresa San Román*, *Szántó Zoltán*, *Szathmári Milán*, *Szeszler Zsuzsa*, *Tarjányi József*, *Tompai Géza*, *Vicsek Lilla*, *Varga-Ötvös Béla*, *Vörös Miklós*, és a fordítók, *Erdődi Katalin*, *Földházi Erzsébet*, *Kállai Tibor*. Együttműködésüknek köszönhetően a kötet írásai nyelvi és tartalmuk tekintetében jól illeszkednek egymáshoz; a végeredmény nem egyszerűen egy szöveggyűjtemény, hanem egy közös alkotás lett. Öröm volt együtt dolgozni.

Köszönet illeti a Budai Várgondnokság munkatársait, amiért lehetővé tették, hogy éjjel-nappal dolgozhassak a Karmelita Kolostor egyik cellájának nyugalomban. Magánügy, mégis szeretnék nyilvánosan is köszönetet mondani annak a két embernek, akik hónapokon át hiányoltak engem; és a munkatársaknak is, akik elviseltek ugyanezen idő alatt.

Előszó

Annak idején a demokratizálódás jegyében a 7/1983. (Ép. Ért. 23.) ÉVM-utasítás előírta a rendezési tervekkel kapcsolatban a lakossági egyeztetést, ismertetést. Ezeket az egyeztetéseket a Hazafias Népfront lakóközetenként végezte, azonban eredményességükről, hasznukról, azt hiszem, mindannyiunknak vegyes és ellentmondásos tapasztalatai vannak. Az önkormányzatiság létrejöttével értelem-szerűen egy ilyen ÉVM-utasítás már nem fejtette ki jótékony hatását. 1999-ben megszületett az önkormányzati törvény, majd jó néhány évvel később az épített környezet alakításáról és védelméről szóló törvény. Szembetaláltuk magunkat azzal, amit egyesek Patrick Geddesre, a rendezési tervek skót művelőjére vezet-nek vissza, aki fontosnak tartotta a lakossági egyeztetéseket, fórumokat. Azt mondhatjuk, hogy az önkormányzati döntések közül ez (ti. a településrendezési terveket és a helyi építési szabályzatokat jóváhagyó) csaknem az egyetlen olyan határozat, illetőleg rendelet Magyarországon, amelyhez valamiféle társadalmi ismertetés, társadalmi kontroll is tartozik.

Az önkormányzati törvény két helyen említi a társadalmi egyeztetés szükségességét. Egyrészt kimondja, hogy a képviselő-testület szervezeti és működési szabályzatában maga határozza meg, hogy mely társadalmi vagy érdekképviselői szervezettel és milyen formában működik együtt, bevonva őket a képviselő-testület vagy a bizottságok munkájába. Másrészt azt mondja ki, hogy az önkormányzat a lakossággal való párbeszéd érdekében fórumrendszert működtethet. Az építési törvény jogalkotásakor úgy tűnt, hogy a lakossági egyeztetéssel kapcsolatban nem tehetünk mást, mint hogy előírjuk az érintettek bevonásának kötelezettségét, valamint az úgynevezett harmincnapos kifüggesztést, másrészt pedig utalunk a helyben szokásos módra, ami a szervezeti és működési szabályzatban rögzíthető, és más jogszabályokban is visszatérő fordulat. Tapasztalataink szerint a tervezőknek és települési főépítészeknek általában gondot jelent e törvényi kötelezettség gyakorlati megvalósítása.

A településrendezésben gyakran okoz gondot, hogy az idő sürget, valamint szűkösek a tervezésre rendelkezésre álló anyagi források, amelyek nem teszik lehetővé a megbízó önkormányzatok és a tervezők által elvárt mélységű vizsgálatok és elemzések elkészítését.

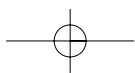
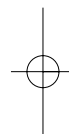
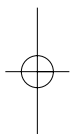
Letenyei László könyve a településrendezői munkához kíván segítséget adni. Az újszerű szerkesztési elveket követő kötet (egyszerre tankönyv és szöveggyűjtemény) néhány korszerű társadalomtudományos utat és módot vázol fel, amelyen járva eredményesebben vonhatjuk be a helyi lakosságot a települési tervezői munkába, illetve ellenőrizhetjük készülőfélben lévő terveink várható fogadtatását és hosszú távú hatásait. Ószintén remélem, hogy a kötetben felvázolt módszerek használatának köszönhetően a következő években a helyi la-

kosság véleménye és igényei egyre nagyobb súlyt kaphatnak a települések képeinek és a településrészek funkcióinak kialakításakor, és végül megvalósítható, hogy a tervező valóban a lakosság érdekében végezze szolgálatait.

Szokatlanul tűnhet a tisztelt olvasó számára, hogy egy építész dominanciájú szakma hivatala efféle könyv kiadását támogatja, de könnyen belátható, hogy a településtervezés elsősorban társadalmi, s csak másodsorban műszaki kérdés. Az urbanisták mindenkor büszkén vallották, és vallják (egyébként teljesen joggal), hogy szakmájuk interdiszciplináris (akár mint tudományt, akár mint alkalmazott tevékenységet nézzük), méltó és igazságos tehát, hogy megtegyük a szükséges nyitást e téren is. Reményeink szerint a különböző szakterületek közötti együttműködés tovább fog folytatódni, sőt bővülni, hogy a Széchenyi István által leírtak mindannyiunk tapasztalatává válhassanak: „Egynek minden nehéz, sokaknak semmi sem lehetetlen.”

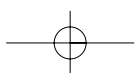
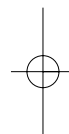
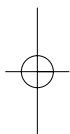
Körmendy Imre
főosztályvezető

Országos Lakás- és
Építésügyi Hivatal
Településrendezési Főosztály

Bevezetés

Terepen folytatott kutatás	19
A térségi és településkutatás mint alkalmazott tudomány	20
Kiknek szól a kötet?	20
Hiánypótlás	21
Az egyszerűsítésről	22
A kötet szerkezete	23
A kötet és a szöveggyűjtemény fejezetei	24

Terepen folytatott kutatás

Talán ismerős az olvasónak az a helyzet, amikor megérkezik egy olyan helyre, amelyről nem elégségesek az előzetes ismeretei, azt sem tudja pontosan, melyek a helyben fontos kérdések, csak annyit tud, hogy neki kell majd ezekre választ adnia, miközben mind az ideje, mind az anyagi eszközei korlátozottak. A fenti alaphelyzet mindig előáll, amikor egy település vagy térség életét szeretné megismerni, akár tudományos, akár pedig alkalmazott célból. Még ha tulajdon lakókörnyezetünkről van is szó, és ismerünk néhány, a területre vonatkozó statisztikát, mindig kevesebb előzetes információval rendelkezünk, mint amennyire szükségünk lenne a később felmerülő kérdések megválaszolására. Kutatásunk elején még nem tudhatjuk, melyek lesznek azok a kérdések, amelyek a legtöbb odafigyelést, érzékenységet igénylik majd – tehát amelyek kutatásunk szempontjából a legfontosabbnak lesznek. Az anyagi és időbeli források pedig végül minden esetben szűkösnek fognak mutatkozni, függetlenül attól, hogy több évre tervezett tudományos célú, vagy néhány hetes alkalmazott kutatásról van-e szó. Jelen kötet éppen ilyen helyzetben kíván hatékony segítséget nyújtani.

A „terep” – jelen kötet értelmezésében – egyaránt lehet egy település vagy egy térség. A kortárs európai és hazai gyakorlat megkülönbözteti a *település-*, *terület-* és *vidékfejlesztő* szakmákat, illetve a *rendezéssel* és a *fejlesztéssel* foglalkozó szakembereket. A különböző szakmák, szakterületek intézményesülése ma már előrehaladott folyamat. Ennek ellenére egy társadalmi vizsgálat folytatásakor a különböző fejlesztő és rendező szakmák szerint nem mutatkoznak különbségek, települések és térségek esetében alapvetően ugyanazokat az adatgyűjtési és -feldolgozási technikákat kell alkalmazni. Pontosabban fogalmazva, az alkalmazott módszereken minden esetben változtatni kell egy keveset, de ez terep-, nem pedig szakmaspecifikus kérdés. A kötetben tárgyalt módszerek más esetekben, például egy településrész, egy szubkultúra vagy egy intézmény vizsgálatokor is alkalmazhatók.

A terep megismerésére számtalan módszer kínálkozik. Kötetünkben terjedelmi korlátok miatt nem törekedhetünk teljességre, csupán néhány adatgyűjtési technikát kívánunk bemutatni az antropológia, a szociológia, a társadalomföldrajz és a közgazdaságtan területéről. A válogatás alapelve természetesen vitatható; kétségtelen, hogy a bemutatott technikákon kívül számos további módszer ismertetésével lehetne bővíteni a sort. A módszerek kiválasztásának legfontosabb szempontja az volt, hogy a településfejlesztés terén szerzett személyes tapasztalataim

20 TELEPÜLÉSKUTATÁS

szerint ezek ismeretében hatékonyan, azaz viszonylag gyorsan és nagy megbízhatósággal lehet feltárni és megválaszolni a terep legfontosabb kutatási kérdéseit.

A térségi és településkutatás mint alkalmazott tudomány

Korábban egy-egy település vagy régió életének megismerése néhány elhivatott társadalomkutató érdeklődési körébe tartozott. A falu- vagy városszociológiai, etnográfiai, antropológiai vagy szociográfiai munkák eredményeit ugyan a széles közönség is olvashatta, a kutatások eredményei azonban ritkán hasznosultak közvetlen módon, azaz nem voltak alkalmazott kutatások.

Napjainkban a települések, kistérségek jövőjére vonatkozó döntések meghozatalakor egyre fontosabb szerepet játszik a „társadalmi egyeztetés”, a helyben élő emberek véleménye. Továbbra is kérdés azonban, hogy miként lehet feltárni a helyi véleményeket. A ma Magyarországon alkalmazott módszerek – így például a lakossági fórum vagy az interjúsorozat – a gyakorlatban elégtelenek arra, hogy segítségükkel a helyi lakosságot bevonjuk a tervezési folyamatba, illetve hogy valós véleményüket megismerjük. Új, az eddigieknél hatékonyabb véleményfeltáró és adatfeldolgozó módszerek alkalmazására van tehát szükség.

A magyarországi kutatók viszonylag könnyű helyzetben vannak: mivel a települési és térségi tervezés társadalomtudományos megalapozása terén több évtizedes a lemaradásunk a világ fejlettebb országaitól, viszonylag könnyű tanulni másoktól, nem kell egészen önálló utakat keresnünk. Jelen kötet olyan társadalomtudományos módszereket mutat be, amelyek hazánkban talán újszerűnek hatnak, de amelyeket más országokban régóta sikerrel alkalmaznak a települések és térségek vizsgálatában.

Kiknek szól a kötet?

A kötet szerkesztésekor elsősorban a település- vagy térségfejlesztésben dolgozó *szakemberekre* voltunk tekintettel. Ennek megfelelően az egyes módszerek leírása során rövid időtávokban gondolkodtunk, a bemutatott példák pedig valamilyen települési vagy térségi rendezési/fejlesztési kérdéshez kapcsolódnak. Az egyes módszerek azonban – az alkalmazott jellegű példáktól függetlenül – nemcsak az alkalmazott, hanem a hosszabb távú és kevésbé gyakorlatias kutatások során is alkalmazhatók. Reméljük, hogy a több diszciplína területéről merítő kézikönyv a tudományos kutatók számára is jól használható lesz.

Valószínű, hogy a kötet olvasói legnagyobb számban az urbanisztika és/vagy a társadalomtudományos szakirányokon tanuló egyetemi és főiskolai *hallgatók* lesznek, akiknek a kötet olvasását kötelező vagy választható jelleggel előírják.

Elsősorban a hallgatók igényeire gondoltam, amikor a témához tartozó legfontosabb irodalmak lefordítására és szöveggyűjteményszerű megjelenítésére vállalkoztam; ugyancsak a hallgatók számára fontos, hogy a tankönyv és a szöveggyűjtemény együtt jelenjen meg, ne kelljen „ugyanazt” kétszer megvenni. A képzésben részt vevő oktatók feladatait és a hallgatók felkészülését segítik a fejezetek végén a tudást ellenőrző kérdések és gyakorló feladatok.

Összefoglalva a gondolatmenetet, a kötetet elsősorban társadalomtudományos *kutatók* és *hallgatók*, illetve *urbanisták*, település-, terület- és vidékfejlesztés, rendezés és szabályozás területein dolgozó *szakemberek* figyelmébe ajánlom.

Hiánypótlás

A bemutatásra kerülő módszerek kiválasztásakor fontos szempont volt, hogy olyan módszerekről írjunk, amelyekről ma még nincs hozzáférhető gyakorlati útmutató irodalom Magyarországon.

Egyes módszerek bemutatásakor abból indultunk ki, hogy a magyar nyelvű olvasó még semmit nem olvashatott az adott módszertanról. Bár régóta létező gyakorlat, de még mindig hiányzik például a *mentális térképezés* vagy a *kapcsolatháló-elemzés* módszertani segédlete magyar nyelven – ezeknél a terület minél teljesebb körű, az alapoktól kezdődő bemutatására törekedtünk. Más kérdések kapcsán vannak bizonyos kézikönyvek magyar nyelven, de azok eltérő szemléletűek vagy nem gyakorlatias jellegük miatt alkalmazott kutatások során nehezen használhatók.

Bár általában véve jelentős a hazai néprajzi-antropológiai, illetve a marketinges szakirodalom, nincs magyar nyelvű gyakorlatias kézikönyv a *résztvevő megfigyelésről*, és hiányzik a könyvpiacról a *fókuszcsoporthos* vizsgálatokat kellő tudományos mélységben tárgyaló munka. Napjainkban a kutatók mindkét vizsgálati módszert elsősorban gyakorlat közben sajátíthatják el, hiszen az egyetemi oktatásban a módszertan „módszeres” megismerése gyakran háttérbe szorul a tudomány- és eszmetörténeti, illetve elméleti tendenciák javára. Az adott fejezetek ezekben az esetekben a magyarul már hozzáférhető irodalmakra gyakran utalva, azokra részben építve fejtik ki gondolataikat; a hozzáférhető irodalmakat a kilencedik fejezet ajánlott irodalmi között ismertetjük.

Végül, vannak olyan témák, amelyekről remek kézikönyvek találhatók magyarul. Például, kérdőívezés kapcsán elsősorban *Earl Babbie* (1965, 1995) munkája a kutatási eredmények átadása kapcsán pedig *Szabó Katalin* (2001) könyve alapvető kiindulópont lehet; ilyen esetekben jelen kötet csak arra vállalkozik, hogy a más munkákban leírtakat kiegészítse. Az ajánlott irodalmak ismerete ilyen esetekben elengedhetetlennek tűnik a jelen kötetben foglaltak pontos megértéséhez.

Az egyszerűsítésről

A dolgok sokszor másként festenek távolról és közelről. A Naprendszer egy távoli pontjáról tekintve a Föld egy golyó. A Holdról vizsgálva egy színes bolygó, míg egy repülőgépről letekintve egy egyenetlen felszín tűnik a szemünkbe. Ha az embereket kérdezzük, hogy mi a véleményük a Földről, többnyire társadalmi vagy környezeti kihívásokról fognak beszélni, és csak kevesen, vagy talán senki sem fogja azt mondani, hogy a Föld egy rücskös felszínű színes golyó.

Jelen kötet arra vállalkozott, hogy különböző tudományágak területéről mérítve állítson össze egy egymásra épülő, egységesnek tűnő módszertant, amelyet követni lehet települések és térségek életének megismerésekor. Eltekintve attól, hogy a bemutatott módszereken kívül számos további adatgyűjtési és feldolgozási technika is a kötet oldalaira kívánkozna, belátható, hogy már a tárgyalandó módszerek esetében is csak dióhéjban, „távolról tekintve” mutathattuk be azok elméleti kereteit és metodikai megfontolásait. Érthető, ha sok olvasó úgy gondolja majd, hogy az egyes témákat részletesebben körül kellett volna járni; saját szakterülete felől tekintve minden egyes fejezet kiegészítésre szorulna. Valószínű például, hogy ha egy pszichológus átfutja a konstruktivisták megközelítések *egy bekezdésben* történő összefoglalását, vagy egy néprajzkutató elolvassa a kulturális antropológia másfél évszázadát *másfél oldalban* áttekintő vázlatot, akkor olyasmit gondol, hogy „hümm, a dolog azért ennél kicsit bonyolultabb”. A kötet szerkesztésekor azonban ezzel épp ellentétes szemléletet követtem: az volt a kérdés, hogy miként lehet az egyes tudományágak fő kérdéseit a lehető legegyszerűbb módon bemutatni, azzal a céllal, hogy az eltérő diszciplínák keretei között nevelkedett szakemberek valamennyi módszert megérthessék és feldolgozhassák a maguk számára.

Jelen kötet egyik vezérgondolata, hogy a hétköznapi élet nincs tekintettel a diszciplináris határokra. Éppen ezért egy település vagy térség életének megismerésekor interdiszciplináris társadalomtudományos szemléletre van szükség. Gyakorlati szakemberként az a tapasztalatom, hogy egy közepes színvonalon elvégzett interdiszciplináris szemléletű, alkalmazott célú településkutatás jobban használható eredményeket hoz, mint egy kiváló, de saját szaktudománya keretein belül maradó vizsgálat. Az interdiszciplinaritás igénye bizonyos távolságtartást követel meg minden egyes diszciplínától, azok nyelvezetétől és saját értelmezésétől. A „közös nyelv” iránti igény miatt le kellett mondanom az egyes tudományágakra jellemző szakkifejezések és a szakmai retorikák elemeinek használatáról; ez viszont épp arra teremt lehetőséget, hogy az egyes technikák módszertani és elméleti megfontolásait a lehető legegyszerűbb módon adhasam közre.

A kötet szerkezete

A kétkötetes munka egyszerre kíván tankönyv és szöveggyűjtemény lenni. Az első kötetben az egyes kutatási módszereket egy-egy könnyen érthető nyelven írt fejezet vezet be, amelyeket – keretes írásként – más szerzőktől vett rövidebb szövegrészek vagy recenziók egészítenek ki. A második kötetben az egyes témakörökhöz tartozó „veretes” szövegek találhatók hazai, illetve külföldi szerzőktől.

A tankönyv jellegű fejezetek röviden és gyakorlatiasan tekintik át az adott társadalomtudományos módszer elméleti gyökereit, legfontosabb elméleti és gyakorlati problémáit, majd az alkalmazás lépéseit. A gyakorlatok és ellenőrző kérdések a kötet végén találhatóak. Bár nemzetközi példa több kínálkozik, igyekeztünk minden esetben hazai példákat és esettanulmányokat bemutatni. Azt reméljük, hogy a fejezet pontjait követve egy alapismeretekkel rendelkező kutató képes végrehajtani egy „próba”-kutatást az adott módszertan szerint. A rövidre szabott útmutatók azonban gyakran túlzottan egyszerűsítve ismertetik az egyes technikák főbb kérdéseit. Kétségtelen, hogy aki ezeket a módszereket nemcsak kipróbálni, hanem a gyakorlatban alkalmazni is szeretné, annak a továbbiakban nem csupán saját hibáiból kell tanulnia, hanem a szakirodalomban is el kell mélyülnie. A továbblépést segítik azok az irodalmak, amelyeket az adott fejezetekhez mellékelve, szöveggyűjteményszerűen adunk közre.

A szöveggyűjtemény szövegei közül témakörönként az egyik az adott téma „klasszikusa”, amelyet egy kivétellel először adunk közre magyar nyelven. Ezen irodalmak ismerete azért fontos, hogy a magyar kutatók közös szakmai nyelvet beszéljenek külföldi kollegáikkal. A szöveggyűjtemény másik darabja fejezetenként általában egy-egy hazai szerző írása az adott témában. A többnyire első közlésként közreadott szövegek kiegészítik a tankönyvben leírtakat, és irányt mutatnak a módszertan főbb kérdéseinek továbbgondolására.

Az autodidakta továbbképzést segíti a kötet végén található szakirodalmi áttekintés és könyvajánló. Gondolva a településfejlesztő szakemberek időkorlátaira, ahelyett hogy egy-egy témakör irodalmát teljeskörűen bemutatnánk, kiválogattuk a megítélésünk szerint leginkább gyakorlatias és jól hasznosítható kézikönyveket és internetes oldalakat. Az egyes kötetekről és oldalakról rövid leírást is adunk, megkönnyítendő a keresést és a megfelelő írás kiválasztását.

A kötet és a szöveggyűjtemény fejezetei

I. A társadalomtudományos vizsgálat

A kötet legelső fejezete azzal foglalkozik, mikor érdemes egy településen vagy kistérségben társadalomtudományos alapozó szaktanulmányt készíteni, illetve általában mi a szerepe a későbbiekben bemutatott módszereknek a településfejlesztési koncepció megalapozásában.

A szöveggyűjtemény I. fejezetében elsőként az *Európa Tanács 1999/1260* rendeletét olvashatjuk, amely lefektette az unió fejlesztéssel kapcsolatos elveit. Ezt egészíti ki *Futó Péter* és *Szeszler Zsuzsa* írása, amely egyfajta fogódzót, szármárvezetőt nyújt a településfejlesztési koncepciók készítéséhez.

II. Kvalitatív és kvantitatív adatgyűjtési technikák ötvözése

A kötet második fejezete a túlnyomórészt kvantitatív módszertani képzésben részesülő hazai társadalomkutatók számára lehet érdekes. A fejezet arra hívja fel a figyelmet, hogy az adatgyűjtés két iskolája között nem lehet értékbeli különbséget tenni, egy helyi társadalom megismeréséhez a kvalitatív és kvantitatív technikák együttes alkalmazására van szükség.

A szöveggyűjtemény II. fejezetének első darabja az antropológusok generációit nevelő, nagy hatású pedagógus, *Teresa San Román* egyik előadása, amely a „tervezett” versus „spontán” kutatás és más kulcsfogalmak antropológiai jelentésének megvilágításával segít tisztázni a kvalitatív és kvantitatív módszerek együttes használatának kérdését. A másik szöveg egy kortárs amerikai szociológus, *Alan Bryman* munkája, aki hasonló gondolatokat fogalmaz meg. Gondolatmenete remélhetően közelebb áll a szociológián és közgazdaságtanon nevelkedett hazai olvasókhöz. Mindkét szöveg először jelenik meg magyar nyelven.

III. Résztvevő megfigyelés

A résztvevő megfigyelés a legismertebb és leggyakrabban használt módszertan a kulturális antropológiában. A módszert eleinte olyan társadalmak megismerésére alkalmazták, amelyekről a kutatók, úgymond, „semmit sem” tudtak. Az antropológia arra tanít, hogy napjaink hazai társadalmának sok sajátosságára érdemes úgy rácsodálkozni, mintha semmit sem tudnánk róla. A résztvevő megfigyelést elsősorban érzékeny kutatóknak ajánlom, akik a társadalom nagy és az emberek kis kérdéseit egyaránt fontosnak tartják.

A III. fejezet egyik szövege a módszer egyik „feltalálója”, *Bronislaw Malinowski* 1922-ben megjelent könyvének bevezetője. Mint az elméletörténeti kereteket felvázoló másik tanulmány szerzői, *Vörös Miklós* és *Frida Balázs* rámutatnak, a Malinowski-szöveg a híres antropológus módszertani ajánlásának tekinthető.

IV. Fókuszcsoporthoz tartozó interjú

Elsősorban a reklámszakmában divatos módszer, melyet – módszertani problémái miatt – társadalomtudományos kutatásokban ritkán használnak. A vizsgálat során a célcsoportot „reprezentáló” személyeket leültetik egy asztal köré (ők a fókuszcsoporthoz tartozók), és egy kutató, az ún. moderátor nekik teszi fel a kérdéseket. A vizsgálat során nem csak az derül ki, hogy mi a válasz a kérdéseinkre, de az is, hogy miért. Fontos információt hordozhatnak a vizsgálatban részt vevő személyek spontán reakciói is.

A szöveggyűjteménynek a fókuszcsoporthoz tartozó első szövege *Robert K. Merton, Marjorie Fiske és Patricia L. Kendall* 1956-ban megjelent, ma már klasszikusnak számító kötete (*The Focussed Interview*) két fejezetének magyar nyelvű kivonatolt fordítása. A másik szöveg szerzője *Jenny Kitzynger*, aki az interakciók jelentőségét hangsúlyozza a fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálatban egy empirikus kutatás tapasztalatai alapján. Az utolsó írás – *Vicsek Lillától* – az eredményt befolyásoló különböző tényezőkről szól.

V. Interjú, kérdőív és adatbázisok gyűjtése – terepközeli módon

Jelen kötetnek nem célja, hogy akár az interjúzás, akár a kérdőív szerkesztés, a mintavétel, a statisztikai adatfeldolgozás módszertanához olyan részletes útmutatót nyújtson, mint a többi adatgyűjtési technikához. Mindezekről a módszerekről több kitűnő kézikönyvet olvashatunk magyarul. Egy hasonló részletességű bemutatás túlnyúlna jelen kötet terjedelmi korlátain. Az 5. fejezetet inkább kiegészítésnek szánjuk, melynek célja bemutatni, hogy miként interjúzhatunk és kérdőívezhetünk a terepmunka sajátos körülményei között. Ezek a kiegészítések olyan szakemberek számára hasznosak, akik már rendelkeznek tapasztalatokkal e három gyakran alkalmazott módszer használatában. A kevésbé gyakorlott kutatók és hallgatók figyelmébe a szöveggyűjteményt illetve az ajánlott irodalmat ajánlom a továbblépéshez.

A szöveggyűjtemény V. fejezetében *Heltai Erzsébet* és *Tarjányi József* munkája kéziratban már régóta létező, többek számára ismert, de nyomtatásban még meg nem jelent hiánypótló írás, amely elsősorban a szerzőpáros saját interjúzás tapasztalataira támaszkodik. A kiadás számára némileg átdolgozott szöveg elsősorban a mélyinterjú során elkövethető hibákkal foglalkozik, oldott, könnyen érthető stílusban. A másik szöveg a kérdőíves adatgyűjtés újabb technikáival foglalkozik, a személyes mellett a telefonos, internetes, postai és e-mailos valamint a számítógéppel támogatott interjúkkal. A szöveg szerzői, *Eranus Eliza, Láng Sarolta, Máth András és Rácz Attila* gyakorlati szakemberek, illetve tudományos karriert választott kutatók.

26 TELEPÜLÉSKUTATÁS

VI. Mentális térkép szerkesztése

Ha azt halljuk: térkép, akkor többnyire a földfelszín egy darabjának meghatározott méretarány szerint kicsinyített rajzára gondolunk. Ha viszont azt halljuk: középkori térkép, akkor nehezen böngészhető rajzolatok jutnak az eszünkbe, amelyen a rajzoló élethű portrékkal jelzi a vízi szörnyek és kutyafejű tatárok földjét. Ez utóbbihoz hasonló a mentális térkép, amely egy településre vagy térségre vonatkozó közös tudást gyűjti össze és ábrázolja. A mentális térkép szerkesztése – az eddigiektől eltérően – nem adatgyűjtési, hanem adatfeldolgozási, vagy még inkább interpretációs technika. Maga a térképvázlat (ha egyáltalán készítünk ilyen) csupán grafikai ábrázolása egy adatbázisnak, amelynek adatai például interjúkészítés vagy kérdőíves vizsgálat keretében gyűjthetők össze.

A szöveggyűjtemény VI. fejezetében két írás található, az első *Roger Downs* és *David Stea* 1977-ben megjelent népszerű tankönyvének részlete. Ez a tankönyv a mentális térképekkel foglalkozó egyik legkorábbi egyetemi jegyzet, és angolszász nyelvterületen elsősorban e könyv alapján ismerkedtek társadalomföldrajzosok generációi a kognitív térképezéssel. A másik szöveg hazai alkalmazott kutatásokat bemutató válogatás, közte *Garambegyi Ábel*, *Csernák Boldizsár*, a csíkszeredai *Kommunikációs Antropológia Munkacsoport*, illetve *Letenyei László* és szerzőtársainak munkái.

VII. Kapcsolatháló-elemzés

A kapcsolatháló-elemzés napjainkban egyfajta tudományos divattá vált. A település- és térségfejlesztő szakmában is gyakran elhangzik az igény, hogy a különböző kisebb egységek (falvak, mikrorégiók, helyi vállalkozások, iskolák stb.) *bálózatba* szerveződve igyekezzenek megoldani kisebb-nagyobb gondjait. A nyilvánvalónak tűnő előnyök ellenére még mindig nagyon kevés kutató végez hálózati típusú kutatást. Ennek sok oka van: kevesen értenek az elemző eljárásokhoz, az adatfeldolgozáshoz új számítógépes szoftverekre van szükség, és kevés az ilyen jellegű megrendelés is. A fejezet ezen a helyzeten kíván segíteni. Keretes írásként *José Luis Molina* tankönyvének részlete olvasható, amely a kapcsolatháló-elemzés alkalmazásainak áttekintését adja.

A szöveggyűjtemény VII. fejezetében *Szántó Zoltán* elméletörténeti és *Kürtösi Zsófia* módszertani jellegű írása található. A szövegek első közlések.

VIII. Interpretáció

Az adatok feltárásával és értelmezésével még nem zárult le a kutató munkája: át kell adnia tudását a megrendelőnek, azaz az önkormányzatnak vagy a kistérségi társulásnak. A kötet utolsó fejezete arra hívja fel a figyelmet, hogy a nem érthető, nem adekvát módon tolmácsoltság tudás olyan, mintha nem is létezne. A fejezet néhány olyan gyakorlati tanácsot fogalmaz meg, amelyek segíthetik a társadal-

mi szaktanulmány hasznosulását. Kiemelt helyet foglal el a vizuális, azaz képi elemek szerepe az interpretáció során; ennek aktualitást ad, hogy a kép jellegű információk gyűjtése és továbbadása napjainkban technikailag egyre könnyebbé válik.

A társadalomtudományos tanulmány írójának szem előtt kell tartania, hogy javaslatait alkalmanként meg is fogadhatják. Ha javaslatai a társadalomtudományos koncepcióból kilépve átkerülnek a tervező asztalára, majd megvalósulás útjára lépnek, elengedhetetlen a monitoring, azaz annak ellenőrzése, hogy a javaslatok elérik-e a várt hatást.

A megszerzett tudás átadása, tolmácsolása mind az antropológiai, mind a szociológiai, mind pedig a közgazdasági irodalomban fontos helyet foglal el, ám az egyes diszciplínák képviselői egymástól eltérő módon gondolkodnak a kérdésről. A szöveggyűjtemény VIII. fejezete egy részletet tartalmaz *Deirdre McCloskey: A közgazdaságtan retorikája* c. könyvéből. A választott szövegrészlet nem csak a közgazdászok, hanem a szociológusok és az urbanista tervezők részére is megszívlelendő. A másik szöveget az antropológus *Sarah Pink* írta, témája a *vizuális* adatgyűjtés és interpretáció a társadalomtudományos kutatás során.

